

Научна критика и полемика Discussion and Polemics

Срђан Радовић

Нова критика балканистичког дискурса у хрватској етнологији / културној антропологији

Имагологија Балкана већ дужи низ година занимљива је истраживачима у друштвеним и хуманистичким дисциплинама, при чему је овај интерес повезан и са успоном постколонијалне теорије у западним академским заједницама. Неколико деценија уназад је додатно (ре)актуелизиран интерес за научна истраживања и интерпретације кроз различите оријенталистичке и балканистичке парадигме, што је увелико коинцидирало са пропашћу социјализ(а)ма на географски мање-више лоцираном (имагинарном) европском Истоку, те новом етно-националном политичком географијом на просторно (и даље) углавном нелоцираном имагинарном Балкану. Ново академско 'откривање' Балкана догодило се и на самом 'Балкану', те је данас већ бројна стручна литература која се бави оријентализмом и / или балканизмом, а која укључује истраживања и са историјском и са савременом тематиком, те нове теоријске увиде и дискусије. Такав је случај и у хрватској етнологији / културној антропологији, у којој је академски интерес за 'имагинарни' Балкан појачан са успоном балканистичких (и уопште 'антибалканских') дискурса у јавним сферама од почетка деведесетих година, те бард хрватске етнологије Дуња

Рихтман-Аугуштин 1997. поставља следеће питање: „Зашто и откад се грозимо Балкана?“ (Rihtman-Auguštin 2000, 211–255). Одговор на овакво питање је током година давало више етноантрополошких студија у Хрватској (у најновије доба, међу осталима, и Obad 2011 и 2013), а најреценцији допринос овој проблематици даје и једна научна монографија објављена ове године. Књига „Полутани дугог трајања. Балканистички дискурси“, коју супотписују Андреа Матошевић и Теа Шкокић (Matošević i Škokić 2014), најновије је издање библиотеке *Нова етнографија*, Института за етнологију и фолклористику (ИЕФ) у Загребу. Ауторски двојац са ИЕФ-а и Свеучилишта Јурја Добриле (Пула) хвата се кроз 187 страница ове монографије у коштац са симболичко-идентитарним 'вуком' који у преко двадесет година прави пометњу у јавним дискурсима овдашњег поднебља – *lupus in fabula* је наново реанимирани (и реанимализирани) Балкан. Тај 'страшни вук' медијске, политичке, а почесто и академске сцене у транзицијском раздобљу имао је свој велики *come-back* са отпочињањем тзв. постсоцијалистичког периода у нас, наново ускрснувши из историјског културног и политичког депоа у којем је тек при-

видно хибернирао, потврђујући се као, управо, 'полутан дугог трајања'.

Матошевић и Шкокић се у овој књизи баве разнородним питањима (филмом, стрипом, путописом, политичком имагологијом) које тематски уоквирује балкански рам, а теоријски, условно речено и уз критички одмак, балканистичка истраживачка парадигма. Наиме, теоријско-методолошки приступ реченим темама представљен је у уводном поглављу („Полутани дугог трајања: критике балканистичког дискурса“), које је, заправо, врстан теоријски приказ и компетентна расправа о (многобројним) постколонијалним / оријенталистичким / балканистичким приступима у хуманистички и друштвеним дисциплинама. Већ на почетку књиге аутори гађају 'у сриду', дискутујући о појединим теоријским 'тропима' и поставкама, који се, често некритички, репродуцирају кроз шуму балканистичке литературе, дајући на тај начин валидну критику више (каткад веома раширених) поставки, те успостављају властиту истраживачку парадигму, уз помоћ које ће касније у књизи приступити конкретним истраживачким питањима. Тако већ прва глава 'Полутана' открива како пред читатељством није уобичајена балканистичка студија. То је јасно и из другог поглавља, насловљеног као „(Ауто)егзотизација Балкана и етнографија носитеља значења у три примјера седме умјетности“, у којем се критички проматрају три проминентна филмска остварења која црпу / експлоатишу балкански (или ипак балканистички) имагинариј, а за која се тврди да на неки начин представљају „својеврстан умјетнички *итокхолм-*

ски синдром – властито пристајање на репетирање 'жилавог' дискурса те препознавање и препуштање његову ауторитету“ (Matošević i Škokić 2014, 67). Улогу синеаста који презентирају, како Инес Прица (Prisca 2001, 192) одређује *домаћег другог*, аутори „смјештају у домену *überethnografa* (односно – *хисториографа*), чиме се у њихово стварање уцјепљује и сувремена етноантрополошка проблематика – чињење приказаног егзотичнијим но што оно уистину јест те, унаточ 'експликаторним, аутобиографским и документарним' поривима, његово *замљенење*“ (Matošević i Škokić 2014, 70). О 'етнографима' и 'хисториографима', тачније – о 'етнографкињама' и 'хисториографкињама' које на Балкан долазе са стране, из угла феминистичке антропологије говори сегмент „Агенда путовања: феминотопија“. У овом се поглављу расправља о женским путописцима (највише о Едит Дарам и Ребеки Вест), који на Балкану налазе / конструишу својеврсне феминотопије (са специфичним обртом, у којем је 'замишљена' феминотопија, махом напучена балканским мушкарцима, резервисана за само једну жену – саму путосписатељицу), и које је могуће ишчитавати „у кључу империјално-феминистичког дјеловања“ (Matošević i Škokić 2014, 86), којега се овакви путописи тешко, или никако, отресају. Једно другачије путовање, које се парцијално приказује, нема сличних империјалних претензија: стрип-херој Крто Малтезе (истовремено и филмски јунак још једног 'Балкан-филма') уводи нас у поглавље које спаја већ раније у књизи истраживану седму умјетност са оном деветом („*Corto*

Maltese, Суперхрвоје и Сава: стрип јунаци и мас-медијски *кисмет*“). Балканистички дискурс није само (привремено) ’усвојио’ глобалног / западног стрип-јунака, већ је и створио власти-те ликове, пронашавши свој простор у специфичној масмедијској сфери – стрип-продукцији деведесетих година. Како аутори показују, ’ратни’ стрипови *Суперхрвоје* и *Книнце* не само да обилато грабе из балканистичких врела, већ масовно позајмљују и из западне / европске популарне (и стрип) културе (али и из старијег историјског и политичког регистра), чиме су ове етнонационалне херојске ’стрип-утопије’ наративно (и визуелно) повезане са ’националним’ (за чији рачун наводно и бивају створене) једнако мало колико и раније скрутинизирани „империјалне феминотопије“.

Последње поглавље („Јуче крвљу а данас знојем!": Аспекти *балканологије* југославенског раног социјализма“) доноси у етноантрополошко истраживање у нашој регији својеврсну тематску ексклузиву: позитивну имагологију Балкана, стварану у непосредном пораћу четрдесетих година. Имајући у виду рецентну хрватску (и не само хрватску) путању ка ЕУ као симболички „повратак кући“ (уз истовремено одбацивање скоро свега ’балканског’), Шкокић и Матошевић, надовезујући се на Д. Рихтман-Аугуштин (Rihtman-Auguštin 2000), иду трагом Матошевог и Радићевог напредног и еманципацијског гледања на Балкан, истражујући позитиван балкански имагинариј, стваран у годинама по завршетку рата. На основу новинских извора, аутори представљају и тумаче политичку реторику, радне акције и

такмичења, спортске и културне манифестације из четрдесетих година, преко којих се стварала слика ’другачијег’ Балкана (на основу тада актуелног симболичког резервоара социјализма и антифашистичке борбе), не оног који упућује на „детерминизам менталитета“ и „есенцијализацију културе“, већ Балкана као политичког пројекта окренутог будућности. Оваква алтернативна ’балканска етика и естетика’, макар интензивно била јавно присутна у кратком раздобљу показује да ’терор (балканског) идентитета’ (и менталитета), схваћеног на данас преовлађујући начин, не мора значити темпоралну константу. Аутори на концу закључују: „Стога, уколико покушамо сагледати Балкан, управо супротно од готово канонизирани и ’саморазумљиве’ постсоцијалистичке мантре о његовој *културно-цивилизацијској* заосталости, из кута *политичко-идеолошке* повијести, пронаћи ћемо не само снажне аргументе за раскид с пејоративним дискурсима, него и елементе за политичко-економску *авангарду*, нужну заједници чијем прикључењу тепамо као повратку кући“ (Matošević i Škokić 2014, 172). Теа Шкокић и Андреа Матошевић у овој књизи на интригантан начин иду из једне теме у другу, налазећи релевантан заједнички именитељ, при чему балканистичку потку која се провлачи интерпретирају зналачки и критикују скрупулозно. Проблематика ’путописања’, популарнокултурних пракси и др. чини се потенцијално пријемчивом и за неакадемски читалачки круг, но чврста теоријска фундираност истраживања и кохерентан академски стил писања препоручују ову књигу првенствено стручном чи-

татељству. „Полутани дугог трајања. Балканистички дискурси“ је монографија која даје евидентан и теоријски и тематски допринос у овом пољу истраживања, истовремено оснажујући улогу етноантрополошке дисциплине у истраживању балканистичке проблематике. Ради се о књизи која представља корисну допуну већ позамашном корпусу литературе из ове области, истовремено се наслањајући на већ етаблирану ’традицију’ имплементације савремене критичке теорије у хрватској етнологији / културној антропологији.

Лит: Matošević, Andrea, i Tea Škokić. 2014. *Polutani dugog trajanja.*

Balkanistički diskursi. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku; Obad, Orlanda. 2011. „Balkan lights. O promjenama u predodžbama o Zapadu i Balkanu u Hrvatskoj.“ U *Horror-Porno-Ennui. Kulturne prakse postsocijalizma*, uredile Ines Prica i Tea Škokić, 9–31. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku; Obad, Orlanda. 2013. „Pouke iz predsoblja Europe za balkanističku kritiku (i njezine kritičare).“ *Filozofija i društvo* 14: 458–476; Prica, Ines. 2001. *Mala europska etnologija.* Zagreb: Golden marketing; Rihtman-Auguštin, Dunja. 2000. *Ulice moga grada.* Beograd: Biblioteka XX vek.

Александра Павићевић

Књижевност између уметничког дела и историјског сведочанства

Коста Николић, Српска књижевност и политика 1945–1991. Главни токови. Завод за уџбенике, Београд 2012, стр. 485

Уметничко дело је, сматрају многи, сведочанство времена у коме је настало. Не чуди стога што оно представља врсту додатног, а некада и јединог извора за истраживање оних епоха историје о којима историографи нису оставили довољно података. Такође, приликом истраживања појава и периода недовољно временски дистанцираних од истраживача, уметничко дело може постати значајан путоказ за кретање кроз актуелни лавиринт одређене културе. С друге стране, у оваквом процесу, нужно се поставља питање смисла, сврхе и дефинисања уметнич-

ког дела. Наиме, да ли је оправдано ослањати се на његову семантику, која је по дефиницији субјективна, и користити је за објашњавање историјског и друштвеног тока, који би требало да почива на „егзактном“, тј. објективном знању? Да ли је уметност нужно одређена друштвено-историјско-политичким приликама у којима уметник ствара и да ли је ова одређеност њен примарни или само успутни (подразумевајући) печат? Није ли у сржи стваралачког чина настојање уметника да из своје фантазије изнедри *универзалну истину* и учини је читљивом изван